

KAROL KŁODZIŃSKI*

Kontrowersje wokół karier dwóch wyzwolenców cesarskich – prokuratorów

The controversy over the careers of two imperial freedman procurators

Streszczenie: Artykuł przedstawia kontrowersyjne kariery dwóch wyzwolenców cesarskich: Aureliusza (?) Saturninusa i Ulpiusa Paeaną, którzy pełnili funkcje prokuratorские w II wieku. Zdaniem wielu badaczy wyzwolenci ci pełnili jedynie funkcje asystentów ekwickich prokuratorów w ramach tzw. nierównej kolegiałności. Zdaniem autora sprawowali oni funkcje prokuratorские samodzielnie, bez ekwickiego przełożonego.

Abstract: The article presents the controversial careers of two imperial freedmen: Aurelius (?) Saturninus and Ulpian Paean, who held procuratorships in IInd century AD. For many scholars, these imperial freedmen were very probably subordinate to equestrian procurator in the system of “unequal collegiality”. In my opinion they held procuratorships independently, without equestrian superior.

Słowa kluczowe: wyzwolenci cesarscy, ekwicy, prokuratorzy, administracja rzymska.

Keywords: imperial freedmen, equites, procurators, Roman administration.

---

* Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Biblioteka Uniwersytecka, ul. Gagarina 13, 87-100 Toruń, kklo@umk.pl, cezar871@wp.pl; ORCID: 0000-0002-4625-2874.

Funkcjonowanie wyzwoleńców cesarskich w różnych sferach administracji prokuratorskiej w okresie wczesnego cesarstwa wciąż wywołuje sporo kontrowersji. Swego czasu Christer Bruun w odniesieniu do urzędu *procurator usiacus*, odpowiedzialnego za majątek cesarski w Egipcie, postawił następujące pytania: czy początkowo wyzwolenicy cesarscy, a później już tylko ekwici piastowali ten urząd, czy może jednak zarówno *equites*, jak i *liberti Augusti* stale wykonywali tę funkcję w całym okresie swej aktywności, tj. od początku II wieku¹. Jeśli przyjmie się tę drugą ewentualność, to czy wyzwoleniec-prokurator musiał być podporządkowany względem ekwity-prokuratora, zgodnie z regułą „nierównej kolegalności”², która miała funkcjonować od rządów Domicjana³ lub jak chce Gérard Boulvert – już od panowania Klaudiusza⁴.

Choć wątpliwości Bruuna dotyczą tylko jednego urzędu prokuratorskiego i zostały już częściowo zweryfikowane przez Franziskę Beutler⁵, można je odnieść do całej administracji prokuratorskiej w ogóle. Uczeni zajmujący się tą problematyką tłumaczyli aktywność wyzwoleńców-prokuratorów w pryncypacie na trzy sposoby: ich zdaniem mogli być oni asystentami ekwickich prokuratorów (w ramach „nierównej kolegalności”), zajmując

¹ C. Bruun, *Some Comments on the Status of Imperial Freedmen (the Case of Ti. Claudius Aug. lib. Classicus)*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik” 1990, t. 82, s. 278, przyp. 33.

² Sformułowana przez Pflauma koncepcja „nierównej kolegalności” mająca łączyć w przypadku większości urzędów prokuratorskich administracji finansowej zakładała, że wyzwoleniec cesarski posiadający identyczny tytuł prokuratorski co ekwita pełnił funkcję jego asystenta lub pomocnika. Zob. H.-G. Pflaum, *Principes de l'administration romaine impériale*, „Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg” 1958, t. 37, s. 179–195; idem, *Encore la pseudocollegialite*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik” 1975, 18, s. 14.

³ S. Demougín, *L'ordre équestre sous Domitien*, „Pallas. Revue d'études antiques” 1994, t. 40, s. 295–297.

⁴ G. Boulvert, *Esclaves et affranchis impériaux sous le Haut-Empire romain. Rôle politique et administratif*, Naples 1970, s. 392–409.

⁵ F. Beutler, *Wer war ein Procurator usiacus? Die Verwaltung des Patrimoniums in Ägypten in der ersten Hälfte des 2. Jahrhunderts*, „Cahiers du Centre Gustave Glotz” 2007, t. 18, s. 67–82.

często znaczącą pozycję urzędniczą (np. *procurator provinciae*)⁶ lub pełnili funkcje kierownicze w urzędach o „mniejszym znaczeniu i prestiżu” (np. prokuratorzy *Frygiae*, *ratio chartaria* w Aleksandrii czy *metalla Vipascensia* w Hiszpanii) bądź też podlegając ekwickiemu prokuratorowi wykonywali obowiązki „ograniczone terytorialnie i rzeczowo”⁷. Wprawdzie historycy dostrzegali przypadki samodzielnego zarządzania kluczowymi prowincjami (np. Egiptem czy Judeą) przez wyzwolenców cesarskich, lecz traktowali je jako wyjątki lub tłumaczyli faktem otrzymania statusu ekwickiego przez *liberti Augusti*⁸. Ich zdaniem *liberti Augusti* nie mogli objąć kierownictwa ważnych urzędów prokuratorских, które funkcjonowały już w ekwickiej administracji prokuratorской. W przypadku tych urzędów ekwickich „differing greatly in importance and salary”⁹, schematycznie uporządkowanych według Pflauma, wyzwolenc-prokurator mógł jedynie pełnić funkcję asystenta/zastępcy zwierzchnika ekwickiego¹⁰.

Warto jednak zapytać, czy nieostre kryterium „mniej lub bardziej istotnych urzędów prokuratorских”, którym swego czasu posłużył się Pflaum przy rozdzieleniu stanowisk sprawowanych samodzielnie przez wyzwolenców-prokuratorów i ekwitów-prokuratorów, jest w tym względzie rozstrzygające¹¹. Co decydowało o tym, że wyzwolenc mógł objąć kierownictwo określonego stanowiska prokuratorского, a innego już nie mógł? Czy status społeczny wyzwolenca (piętno stanu niewolniczego) był barierą nie do pokonania przy nominacji na „ważniejsze” urzędy prokuratorские? Wreszcie

---

⁶ Tego rodzaju prokuratorów-wyzwolenców P.R.C. Weaver określił jako *senior freedman procurators*. Zob. P.R.C. Weaver, *Familia Caesaris. A Social Study of the Emperor's Freedmen and Slaves*, Cambridge 1972, s. 276–278.

⁷ W. Eck, *Die nichtsenatorische Administration*, [w:] idem, *Die Verwaltung des Römischen Reiches in der Hohen Kaiserzeit*, t. 2, Basel–Berlin 1997, s. 92.

⁸ Ibidem, s. 279. Szerzej zob. K. Kłodziński, *Officium a rationibus. Studium z dziejów administracji rzymskiej w okresie pryncypatu*, Toruń 2017, s. 235, 243.

⁹ P.R.C. Weaver, *Familia Caesaris...*, s. 270.

¹⁰ Pozycja administracyjna tego wyzwolenca była podwójna, „both chief and auxiliary”. Zob. ibidem, s. 275.

¹¹ H.-G. Pflaum, *La carrière de l'affranchi imperial Saturninus*, „Revue des études latines” 1969, t. 47bis, s. 302: „Cette constatation n'exclut cependant pas qu'il existe un certain nombre de postes de moindre importance, où les procurateurs affranchis ont gardés leurs prerogatives de chef de department”.

czy fakt funkcjonowania danego urzędu w ekwickiej administracji prokuratorskiej (w randze *sexagenarii*, *centenarii* etc.) wykluczał możliwość piastowania (choćby czasowego) tego stanowiska przez wyzwolenca cesarskiego? Na wszystkie te pytania w krótkim artykule trudno odpowiedzieć w sposób rozstrzygający. Niemniej próba zweryfikowania statusu prokuratorów sprawowanych przez Aureliusa (?) Saturninusa i Ulpiusa Paeaną, którzy w II wieku pełnili urzędy znajdujące się już w rękach ekwitów, podaje w wątpliwość często powtarzaną hipotezę na temat funkcjonowania „nierównych par” prokuratorów lub działalności wyzwolenca, który miał współpracować ze swoim ekwickim przełożonym¹².

Niezwykle interesująca, a zarazem kontrowersyjna jest kariera Aureliusa (?) Saturninusa¹³, którego poszczególne szczeble ścieżki urzędniczej zostały zaprezentowane w greckim tekście inskrypcji z Pergamonu, ponownie odczytanej w 1969 roku przez epigrafika Christiana Habichta¹⁴. Wyzwoleniec ten prawdopodobnie jest także znany z inskrypcji z Lucus Augusti (Lugo, dzis. Léon)¹⁵, którą dedykował m.in. bóstwom związanym z domem cesarskim oraz lokalnym bóstwom (*Lares Callaeciarum*), mającym go chronić podczas wykonywania funkcji prokuratora Asturii i Galacji¹⁶. To jednak inskrypcja z Pergamonu pozwala zrekonstruować karierę Saturninu-

¹² Interesować mnie będą ci dwaj wyzwolenicy cesarscy, o których wiadomo, że nie osiągnęli statusu ekwickiego (w ramach *ius aureorum anulorum* bądź otrzymania *equus publicus*). Jego otrzymanie przez wyzwolenca cesarskiego tłumaczyłoby bowiem fakt piastowania ekwickiej prokuratorury, C. Bruun, *Some Comments...*, s. 282–283. Szerzej zob. W. Eck, *Ordo equitum romanorum, ordo libertorum. Freigelassene und ihre Nachkommen im Römischen Ritterstand*, [w:] *L'Ordre Equestre. Histoire d'une aristocratie (II siècle av. J.C. – IIIe siècle ap. J.C.). Actes du colloque international organisé par S. Demougin, H. Devijver et M.-Th. Raepsaet-Charlier (Bruxelles–Leuven, 5–7 octobre 1995)*, Roma 1999, s. 5–29.

¹³ PIR² S 221.

¹⁴ I. Pergamon VIII, 2 no. 44 = SEG 40, 1133.

¹⁵ IRLugo 23 (AE 1973, 294); A.M. Canto, *Saturninus, Augusti libertus*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik” 1980, 38, s. 141–145. P. Le Roux, *Procurateur affranchi in Hispania: Saturninus et l'activité minière*, „Madrider Mitteilungen” 1985, t. 26, s. 218–233.

¹⁶ Siedziba prokuratora Asturii i Galacji prawdopodobnie znajdowała się w Asturica Augusta (dziś. Astorga w Hiszpanii). W tej miejscowości odnaleziono dużą liczbę inskrypcji prezentujących prokuratorów oraz podległych im niższych rangą urzędników. Zob. R. Haensch, *Capita provinciarum. Statthaltersitze und Provinzverwaltung in der römischen*

sa¹⁷. Pierwszym etapem jego *cursus* była prokuratura odpowiedzialna za administrowanie majątkiem senatorów braci Kwintiliusz z Aleksandria Troas (*epitropos tákseos Kyntilianés*), skonfiskowanym przez Kommodusa w 182 lub 183 roku. Następnie w Rzymie Saturninus jako *epitropos pakteikión* odpowiadał za tzw. *pacticia*, czyli „umowy dotyczące realizacji inwestycji związanych z robotami publicznymi”¹⁸. Kolejno Saturninus trafił z Rzymu do Aleksandrii, gdzie pełnił funkcję prokuratora odpowiedzialnego za pobór podatku od papirusu (*chartareás en Aleksandreía*). Na obszarze Hiszpanii *libertus Augusti* Saturninus wykonywał dwie ważne funkcje prokuratorские: najpierw był *procurator Asturiae et Callaeciae* (*Astyriás kai Kallekiás*), później zaś w Luzytanii – *procurator metallorum Vipascensium* (*metállon Ulpa-kensoión*). Wreszcie na początku III wieku został urzędnikiem w centralnej administracji finansowej: *procurator a cognitionibus in collegium rationalium* (*epitropos diagnóseon tón eksochotáton katolikón*).

O ile pierwsze etapy kariery Saturninusa oraz sprawowane przez niego stanowisko *procurator metallorum Vipascensium*¹⁹, jeśli grecka terminologia stosowana na określenie urzędów prokuratorских została prawidłowo odczytana²⁰, nie budzą większych wątpliwości, o tyle piastowanie przez wyzwolenca cesarskiego ekwickiej prokuratury Asturii i Galacji już tak.

Kaiserzeit, Mainz am Rhein 1997 (Kölner Forschungen), s. 174, 488; G. Alföldy, *Provincia Hispania superior. Vorgelegt am 6. November 1999*, Heidelberg 2000, s. 45–46.

¹⁷ Na temat kariery Saturninusa zob. H.-G. Pflaum, *La carrière de l'affranchi imperial Saturninus*, s. 298–310; S. Demougin, M. Christol, *De Lugo à Pergame: la carrière de l'affranchi Saturninus dans l'administration impériale*, „Mélanges de l'École Française de Rome. Antiquité” 1990, s. 102(1), s. 159–211; PIR² S 221.

¹⁸ G. Boulvert, op. cit., s. 163, przyp. 474; S. Demougin, M. Christol, op. cit., s. 183.

¹⁹ Stanowisko prokuratora kopalni w okręgu Vipasca było powierzane wyłącznie wyzwolencom cesarskim. Zob. M. Christol, *Un aspect de l'administration impériale: le procurateur des mines de Vipasca*, „Pallas. Revue d'études antiques” 1999, t. 50, s. 234; A.H.M. Hirt, *Imperial Mines and Quarries in the Roman World. Organizational Aspects 27 BC–AD 235*, Oxford 2010, s. 148–149.

²⁰ Zapis tytułów urzędniczych w inskrypcjach, zwłaszcza w języku greckim, nie był ujednoczony i sformalizowany. Tytuły urzędnicze, często w odmienny sposób zapisane, a odnoszące się do tego samego stanowiska, miały przede wszystkim charakter deskryptywne. Zob. C. Bruun, op. cit., s. 280.

Ta ekwicka prokuratura z rocznym wynagrodzeniem 200 tys. sestercji jest bowiem potwierdzona za panowania Wespazjana (L. Arruntius Maximus [AE 1983, 586] w 79 roku) i od tego czasu regularnie była piastowana właśnie przez ekwitów²¹. Uczeni różnie starali się wyjaśnić fakt sprawowania prokuratury Asturii i Galacji przez wyzwolenca cesarskiego – Saturninusa. Jedni uważali, że był on prokuratorem kopalni w tej prowincji²², inni zaś twierdzili, że ze względu na swój status społeczny mógł być co najwyżej „regionalnym” prokuratorem odpowiedzialnym za cesarskie dobra (*patri-monium*). H.-G. Pflaum uważał z kolei, że Saturninus był pomocnikiem ekwickiego prokuratora w ramach „nierównej kolegialności”, odpowiadając za kopalnie stanowiące część majątku cesarskiego²³. Podobnie Patrick Le Roux twierdził, że Saturninus był jedynie *procurateur adjoint*, który miał odciążyć swojego ekwickiego przełożonego w sprawach o charakterze finansowym i technicznym²⁴. Taki podział obowiązków odpowiadałby schematowi administracyjnemu w Hiszpanii, wedle którego – jak twierdził Claude Domergue – działali wyzwolenicy cesarscy zarządzający kopalnią lub okręgami kopalni oraz ekwiccy prokuratorzy prowincji wraz z zastępującymi ich prokuratorami-wyzwolencami²⁵. Zdaniem Michela Christola i Ségolène Demougin w II i na początku III wieku w prowincjach

²¹ H.-G. Pflaum, *Les procurateurs équestres sous le Haut-Empire romain*, Paris 1950, s. 46–47; idem, *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire Romain*, Paris 1961 (Bibliothèque de l’Institut Français d’Archéologie de Beyrouth 57, 3), s. 1048; idem, *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire Romain. Supplément*, Paris 1982, s. 117; G. Alföldy, op. cit., s. 45; S. Lefebvre, *Procurateurs en Hispanie. Les fastes procuratoriens des Hispaniae: bilan des recherches depuis H.-G. Pflaum*, [w:] H.-G. Pflaum, *un historien du XXe siècle*, red. S. Demougin, X. Loriot, P. Cosme, S. Lefebvre, Genève 2006, s. 256.

²² Th. Wiegand, *Ausgrabungen in Pergamon (Asklepieion)*, 1928–1932, „Abhandlungen der preussischen Akademie der Wissenschaften” 1932, t. 4, Phil.-hist. Klasse, 5, s. 46; C. Habicht, *Die Inschriften des Asklepeions*, Berlin 1969 (Altertümer von Pergamon VIII/3), s. 91.

²³ H.-G. Pflaum, *La carrière de l’affranchi impérial Saturninus*, s. 304–305.

²⁴ P. Le Roux, *Procurateur affranchi in Hispania...*, s. 226–232. Początkowo Patrick Le Roux sądził, że Saturninus z inskrypcji w Lugo i ten z Pergamonu to dwie różne osoby, a ten pierwszy mógł pełnić jedynie funkcję *tabularius* w *officium* prokuratora w Lugo. Zob. P. Le Roux, *Lucus Augusti...*, s. 90–91.

²⁵ C. Domergue, *Introduction à l’étude des mines d’or du nord-ouest de la péninsule Ibérique dans l’Antiquité*, [w:] Legio VI Gemina, Leon 1970, s. 268–279.

hiszpańskich obowiązywała zasada, wedle której prokurator-wyzwoleniec współdziałał z prokuratorem ekwita w ramach prowincjonalnej administracji finansowej²⁶, jednak bezpośredniej podległości między wyzwolenczymi prokuratorami kopalni a ekwickimi prokuratorami prowincji nie sposób udowodnić. Co więcej, na tym obszarze działali samodzielni *liberti Augusti* z tytułem *procurator metallorum*, którzy – co pokazuje inskrypcja z Vipasca – prawdopodobnie podlegali nie prowincjonalnej, lecz centralnej administracji²⁷. Christol i Demougin, podobnie jednak jak Pflaum, również uznali Saturninusa za pomocnika ekwickiego prokuratora prowincji, który pełniąc tę funkcję, nie był bezpośrednio związany z administracją kopalni²⁸. Saturninusa jako zastępcę ekwickiego prokuratora piastującego swój urząd w pierwszych latach rządów Septymianusa Sewera prezentował również Alföldy²⁹. Sporządzone przez niego zestawienie dowodzi, że był on pierwszym wyzwolencem cesarskim wykonującym funkcję *procurator Asturiae et Callaeciae* (między 193 a 198 rokiem), a zarazem ostatnim znanym urzędnikiem pełniącym ten urząd.

Ostatnio Alfred Michael Hirt jako pierwszy zwrócił uwagę, że Saturninus mógł być samodzielnym prokuratorem finansowym tej prowincji, nie zaś urzędnikiem podlegającym ekwicie, a zasada „nierównej kolegialności” w tym przypadku nie musiała obowiązywać. Hirt wskazywał, że nie mamy potwierdzenia, by w okresie piastowania urzędu przez Saturninusa jakiś ekwita pełnił funkcję *procurator Asturiae et Callaeciae*³⁰. Brak potwierdzonego w źródłach ekwickiego prokuratora z lat 193–198 można by jednak tłumaczyć tym, że zwyczajnie nie zachowała się inskrypcja dokumentująca jego działalność w tym czasie. Moim zdaniem ważnym argumentem jest jednak to, że poza Saturninusem nie znamy żadnego innego wyzwolenca cesarskiego z tytułem *procurator Asturiae et Callaeciae* z okresu pryncypatu.

---

²⁶ M. Christol, S. Demougin, op. cit., s. 189–190.

²⁷ IRCPacen 121.

²⁸ M. Christol, S. Demougin, op. cit., s. 190: „Puisqu’à Pergame Saturninus est appelé procurator Asturiae et Callaeciae, cela signifie qu’il exerçait une autorité générale et qu’il n’avait point à s’occuper directement de la gestion des mines au niveau le plus concret, celui de la gestion au jour le jour”.

²⁹ G. Alföldy, op. cit., s. 46.

³⁰ A.H.M. Hirt, op. cit., s. 121–122.

Tym samym przypisywanie funkcjonowania pary urzędników w ramach „nierównej kolegalności” w tym przypadku nie jest do końca uprawnione. Moim zdaniem jest bardzo prawdopodobne, że Saturninus był samodzielnym prokuratorem finansowym tej prowincji. Dlaczego jednak objął on to stanowisko, dotychczas piastowane przez ekwitów? Być może w przypadku tej nominacji kluczowa – jak przypuszcza Hirt – była ówczesna sytuacja polityczna w *Hispania Citerior*, związana z wojną domową po śmierci Kommodusa, jak też przypuszczalnie zmniejszenie znaczenia ekonomicznego tych obszarów³¹. Nie można jednak wykluczyć, że to kwalifikacje Saturninusa, jego wcześniejsza kariera i doświadczenie w administracji finansowej zdecydowały o nominacji na urząd *procurator Asturiae et Callaeciae*, choć nadzwyczajna sytuacja polityczna i zmieniająca się sytuacja gospodarcza w regionie również mogły odegrać pewną rolę.

Równie kontrowersyjna jest kariera wyzwolenca cesarskiego Paean³², znana z inskrypcji nagrobnej z Praeneste, choć w przypadku tego wyzwolenca cesarskiego niemal wszystkie sprawowane przez niego urzędy prokuratorskie wzbudzają sporo kontrowersji³³:

*Paean Aug(usti) lib(ertus) proc(urator) castrens(is)
proc(urator) hereditat(ium) proc(urator) voluptat(is)
proc(urator) Alexandr(iae) sibi posterisq(ue) suis*

Uczeni spierają się nie tylko co do datowania działalności Paean, lecz także kolejności wykonywanych przez niego funkcji. Wątpliwości budzi również status stanowisk prokuratorskich – *procurator Alexandriae*, *procurator voluptatis* i *procurator hereditatum*. Najpewniej *cursus* Paean został zapisany w inskrypcji w sposób „zstępujący”, dlatego *procurator Alexandriae* to pierwsze, a *procurator castrensis* ostatnie³⁴, a zarazem najwyższe rangą stanowisko pałacowe, jakie piastował ten wyzwoleniec cesarski. Pewności

³¹ Ibidem, s. 122–123.

³² PIR² P 53.

³³ CIL XIV 2932 = ILS 1569.

³⁴ Por. karierę T. Claudiusa Aug. lib. Bucolasa (PIR² C 819), CIL XI 3612 = ILS 1567, który w drugiej połowie I w. pełnił kolejno stanowiska: *praegustator*, *triclinarc(ha)*, *procurator a munerib(us)*, *proc(urator) aquar(um)*, *proc(urator) castrensis*. Szerzej zob.

co do tego kierunku kariery Paean jednak nie mamy³⁵, choć wykonywana wyłącznie przez wyzwolenców cesarskich funkcja *procurator castrensis*, obok funkcji *a cubiculo*, była najbardziej prestiżowa w pałacu cesarskim w II wieku³⁶.

Przez długi czas jednoznaczne datowanie kariery Paean było utrudnione, ponieważ w inskrypcji nie zostało zapisane *praenomen* i *nomen* tego wyzwolenca. Zdaniem Boulverta Paean był wyzwolencem cesarza Domcjana, który piastował stanowiska *procurator voluptatum* i *procurator hereditatum*, które dopiero w II wieku (po rządach Hadriana) zostały włączone do grupy ekwickich urzędów w randze *ducenarii*³⁷. Z kolei Weaver nie wykluczał, że Paean mógł działać za panowania Hadriana lub nawet po jego rządach³⁸. Badacz ten tłumaczył aktywność Paean dwojako. Jeśli Paean działał za Flawiuszy, to jako *libertus Augusti* był on kierownikiem trzech urzędów prokuratorских, które dopiero w II wieku zostały przekazane ekwitom. Zwieńczeniem jego kariery była natomiast funkcja *proc. castrensis* odpowiedzialna za finanse dworu cesarskiego. Jeśli natomiast jego aktywność datuje się na II wiek (czasy Hadriana lub później), to wówczas Paean trzykrotnie pełnił stanowisko asystenta prokuratora ekwickiego („subordinate procuratorships”), by wreszcie awansować na najwyższe stanowisko pałacowe³⁹. Weaver zdecydowanie wykluczył możliwość kierowania „z reguły” ekwickimi urzędami przez tego wyzwolenca cesarskiego po czasach Trajana. *Libertus Augusti* mógł zostać kierownikiem urzędów ekwickich

---

C. Bruun, *The Water Supply of Ancient Rome. A Study of Roman Imperial Administration*, Helsinki 1991 (Commentationes Humanarum Litterarum 93), s. 215–217.

³⁵ P.R.C. Weaver, *Two Freedman Careers*, „Antichthon” 1980, t. 14, s. 150; G. Boulvert, *La carrière de Tiberius Claudius Augusti libertus Classicus* (AE 1972, 574), „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik” 1981, t. 43, s. 36–37, przyp. 39.

³⁶ G. de Sanctis, s.v. *castrensis* (*ratio, fiscus*), [w:] Diz. Epigr. II, 1, s. 139–141; G. Boulvert, *Domestique et fonctionnaire sous le Haut-Empire romain: la condition de l'affranchi et de l'esclave du prince*, Paris 1974, s. 129.

³⁷ G. Boulvert, *Domestique et fonctionnaire sous le Haut-Empire romain...*, s. 135–136.

³⁸ P.R.C. Weaver, *Two Freedman Careers...*, s. 146–150.

³⁹ Ibidem, s. 147. Według Weavera Paean przed objęciem prestiżowego stanowiska w pałacu cesarskim (*proc. castrensis*) pełnił jedynie pomocnicze funkcje w urzędach *procurator Alexandriae*, *procurator voluptatis* (lub *voluptatum*) i wreszcie *procurator hereditatum*.

tylko pod jednym warunkiem – gdyby otrzymał status ekwicki, a w przypadku Paeana tę możliwość należy wykluczyć. Kariera Paeana wydaje się o wiele bardziej złożona, a odgórne włączanie go do „nierównych par” prokuratorów może okazać się mylne.

Zapisany w inskrypcji z Praeneste tytuł *proc. Alexandriae* był jedynie ogólnym terminem mającym sugerować (czytelnikowi inskrypcji) geograficzną konotację urzędu (*in Aegypto*), nie określał zaś wąskiej specjalizacji merytorycznej w zakresie rozbudowanej administracji prokuratorowskiej w Egipcie⁴⁰. Tytuł ten mógł odnosić się zarówno do wyspecjalizowanych prokuratorów w samej Aleksandrii – *proc. Neaspoleos et Mausolei*, odpowiedzialnego za magazyny zbożowe i prawdopodobnie za dostarczanie annony do Rzymu, *proc. ad Mercurium*, zajmującego się dostarczaniem żywności i innych produktów do Aleksandrii, jak i do innych prokuratorów działających na obszarze Egiptu – *Idios Logos*, odpowiedzialnego za pobór specjalnych podatków (np. *bona caduca*) i skonfiskowanych majątków czy też *proc. usiacus*, w zakres obowiązków którego wchodziło administrowanie majątkami cesarskimi (*ousiai*)⁴¹. Spośród wspomnianych urzędów tylko ten ostatni przez wiele dekad był piastowany przez wyzwolenców cesarskich. Pozostałe egipskie prokuratoraty (także *dioiketes* i *archieus*) były sprawowane z reguły przez ekwitów⁴², choć – co warto podkreślić – struktura administracji prokuratorowskiej w Egipcie wciąż jest słabo znana⁴³. Dlatego możemy przypuszczać, że Paean sprawował właśnie urząd *proc. usiacus*⁴⁴. Co więcej, Beutler

⁴⁰ Zob. F. Beutler, *Der procurator Alexandriae – tatsächlich eine Prokurator?*, [w:] *Ad Fontes! Festschrift für Gerhard Dobesch zum fünfundschrzigsten Geburtstag*, red. H. Heftner, K. Tomaschitz, Wien 2004, s. 509–513.

⁴¹ G.M. Parássoglou, *Imperial Estates in Roman Egypt*, Amsterdam 1978, s. 89; A. Jördens, *Government, Taxation, and Law*, [w:] *The Oxford Handbook of Roman Egypt*, red. C. Riggs, Oxford 2012, s. 57; C. Adams, *Nile River Transport under the Romans*, [w:] *Trade, Commerce, and the State in the Roman World*, red. A. Wilson, A. Bowman, Oxford 2018, s. 189. Zob. także A. Jördens, *Statthalterliche Verwaltung in der römischen Kaiserzeit. Studien zum praefectus Aegypti*, Stuttgart 2009, s. 199–201, 511.

⁴² H.-G. Pflaum, *Les carriers procuratoriennes...*, t. 3, s. 1083–1092.

⁴³ A. Jördens, *Government, Taxation, and Law...*, s. 57.

⁴⁴ C. Bruun, *Some Comments on the Status of Imperial Freedmen...*, s. 278: „(...) we can be reasonably sure that many of Pflaum’s «proc. in Aegypto» in fact were *proc. usiaci* responsible for imperial domains”.

przekonująco wykazała, że inskrypcja z Praeneste prezentująca karierę Paeaną powinna być datowana na ok. 130 rok, a on sam był *procurator Alexandriae* w 122/123 roku. Zdaniem Beutler imię tego wyzwolenca brzmiało Ulpius Paean i zostało odnotowane we fragmentarycznie zachowanym tekście petycji (P. Prag II 132), datowanej właśnie na lata 122/123⁴⁵. Czy późniejsze datowanie inskrypcji przesądza jednak o tym, że wyzwoleniec cesarski Paean, jak chce Weaver, pełnił urzędy prokuratorowskie w ramach właśnie „nierównej kolegalności”, jako asystent ekwickiego prokuratora, czy może jednak Paean mógł pełnić funkcję prokuratorowską samodzielnie (bez ekwickiego przełożonego)?

W świetle ustaleń Bruuna, badającego karierę Ti. Claudiusa Aug. lib. Classicusa i terminologię grecką stosowaną na określenie prokuratorów-wyzwolenców (*procurator usiacus*, *diocetes*, *procurator Alexandriae*) z Egiptu⁴⁶ oraz Beutler, która wykazała, że Paean jako pierwszy znany nam wyzwoleniec pełnił funkcję *proc. usiacus* (*epitropos tu kyriu Kaisaros*) w latach 122/123, synonimiczną z tytułem *proc. Alexandriae* zapisanym w inskrypcji z Praeneste, hipoteza o byciu asystentem prokuratora ekwickiego jest błędna. Ulpius Paean był bowiem samodzielnym prokuratorem wyzwolenczym (bez ekwickiego przełożonego) odpowiedzialnym za dobra cesarskie w Egipcie⁴⁷. Nie mamy żadnego potwierdzenia, by *proc. usiacus* działał wraz ze swoim ekwickim kierownikiem w ramach „nierównej kolegalności”⁴⁸. Był to urząd prokuratorowski przez długi czas samodzielnie piastowany przez wyzwolenców cesarskich. Pierwszy potwierdzony ekwita na tym urzędzie działał dopiero w 174/175 roku⁴⁹. Ulpius Paean sam zresztą, podobnie jak Cosmus w relacji z *libertus Augusti* Septimianusem⁵⁰, miał pomocnika/asy-

---

⁴⁵ F. Beutler, *Paean, der procurator usiacus, und die Datierung von CIL XIV 2932*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik” 2007, t. 160, s. 232–234.

⁴⁶ C. Bruun, *Some Comments on the Status of Imperial Freedmen...*, s. 276–279.

⁴⁷ F. Beutler, *Wer war ein Procurator usiacus?...*, s. 80.

⁴⁸ Ibidem, s. 67–82.

⁴⁹ Ibidem, s. 77; F. Beutler, *Paean, der procurator usiacus...*, s. 233, przyp. 13.

⁵⁰ CIL IX 2438.

stenta (*boethos*)⁵¹, również wyzwolonego przez Trajana – Ulpiusa Thiasusa, co może świadczyć o jego zwierzchniej pozycji.

Kolejną funkcją, którą pełnił Paean, był urząd *procurator voluptatum*, odpowiedzialny za organizację cesarskich uroczystości. W przeciwieństwie do Weavera uważam, że jeśli Tyberiusz mianował ekwitę T. Caesoniusa Priscusa (Suet., *Tib.* 42, 2) na ten urząd, to równie dobrze Hadrian ok. 124/125 roku mógł powierzyć urząd *proc. voluptatum* wyzwolencowi cesarskiemu Paeanowi, nawet jeśli na panowanie tego władcy jest datowana (nie sposób określić daty rocznej) działalność urzędnicza ekwity – A. Ofelliusa Maiora Macedo⁵². Co więcej, Paean nie był pierwszym wyzwolencem cesarskim z tytułem *procurator a voluptatibus. Libertus Augusti* Ti. Claudius Classicus⁵³, którego kariera nieraz była już analizowana i porównywana z *cursus* Paeana, wykonywał tę funkcję za panowania Nerwy i Trajana⁵⁴. Według Boulverta, Weavera, Bowersocka i Pflauma Classicus pełnił ten prokuratorowski urząd już jako ekwita⁵⁵. Status ekwicki, potwierdzony terminem *kratistos = vir egregius*, zapisanym w papirusie z 19 maja 103 roku⁵⁶, miał otrzymać od Nerwy, tak jak nieco wcześniej ojciec Claudiusa Etru-

⁵¹ Na temat działalności pomocników (*adiutores*) prokuratorów w administracji egipskiej zob. I. Biezuńska-Małowist, *Niewolnictwo w Egipcie grecko-rzymskim*, tłum. z jęz. włoskiego Ł. Niesiołowski-Spanò, Warszawa 2016, s. 369–370.

⁵² ILS 8849. Prawdopodobnie pełnił on służbę w *legio I Minervia* ok. 83 r. Datowanie pozostałych etapów jego kariery jest niepewne. Pflaum oraz Weaver datują jego działalność jako *procurator voluptatum* na czasy Hadriana, choć moim zdaniem równie dobrze mógł on pełnić tę funkcję pod koniec rządów Trajana. Zob. H.-G. Pflaum, *Les carriers procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire Romain*, t. 3, Paris 1961, s. 1024; P.R.C. Weaver, *Two Freedman Careers...*, s. 147.

⁵³ PIR2 C 750; G. Boulvert, *La carrière de Tiberius Claudius Augusti libertus Classicus* (AE 1972, 574), s. 31–41; P.R.C. Weaver, *Two Freedman Careers...*, s. 143–156; H.-G. Pflaum, *Les carriers procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire Romain. Supplément*, s. 24–26; C. Bruun, *Some Comments on the Status of Imperial Freedmen...*, s. 275, 278, 279, przyp. 36.

⁵⁴ AE 1972, 574.

⁵⁵ P.R.C. Weaver, *Two Freedman Careers...*, s. 151–152; G.W. Bowersock, *Plutarch and the Sublime Hymn of Ofellius Laetus*, „Greek, Roman and Byzantine Studies” 1982, nr 4, s. 278; H.-G. Pflaum, *Les carriers procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire Romain. Supplément*, s. 26.

⁵⁶ SB 4. 7378 (= *AfP* 6 (1913) 102).

scusa od Domicjana. Bruun i Beutler przekonująco udowodnili jednak, że zarządzający majątkiem (*procurator usiacus*) w Egipcie wyzwolenci cesarscy dość często w terminologii greckiej byli określani tym epitetem, który miał szersze znaczenie aniżeli tylko ekwicki tytuł honorowy⁵⁷. Tak samo grecki tytuł *Classicusa epitropos kathólikos en Aleksandria* (*procurator rationalis in Aleksandria*), zapisany w bilingwicznej inskrypcji z Efezu, nie mógł określać prokuratora ekwickiego w 103 roku. Ci bowiem działali zdecydowanie później⁵⁸. Tak jak Bruun nie znajdują zatem dowodów na to, że *Classicus* otrzymał status ekwicki, a co dopiero, że był ekwickim *procurator a voluptatibus*⁵⁹. Zresztą urzędnik *proc. voluptatum* (*a voluptatibus*), niepotwierdzony już po rządach Hadriana, najpewniej był powoływany *ad hoc*, a sam urząd nie należał do ekwickiej hierarchii urzędów⁶⁰. Jest zatem bardzo prawdopodobne, że na ten urząd prokuratora Hadrian (i/lub jego doradcy), podobnie jak wcześniej Tyberiusz, Nerwa i Trajan, powołał właśnie swojego zaufanego urzędnika, który miał już doświadczenie w administracji finansowej. Co więcej, za obsługę finansową cesarskich uroczystości i funkcjonowanie *ratio voluptatum* (lub *voluptuaria*) odpowiadali właśnie niewolnicy

---

⁵⁷ C. Bruun, *Some Comments on the Status of Imperial Freedmen...*, s. 278; F. Beutler, *Wer war ein Procurator usiacus?...*, s. 74: „Somit konnte «kratistos» in den ersten beiden Jahrhunderten durchaus auch als Anrede für Freigelassene verwendet werden”.

⁵⁸ I. Ephesos 852 (=AE 1972, 574). Na temat tytułu *epitropos kathólikos* określającego najwyższych rangą urzędników finansowych z Rzymu zob. K. Kłodziński, *The collegium (or officium) rationalium. The controversy over the reform of central financial administration in the 2nd half of the 2nd c. A.D.*, „Pallas. Revue d'Études Antiques” 2018, t. 107, s. 295–296.

⁵⁹ Zob. także S. Demougin, *L'ordre équestre sous les Julio-Claudiens*, Rome 1988, s. 652, przyp. 247.

⁶⁰ P.R.C. Weaver, *Two Freedman Careers...*, s. 147: „It has been supposed that it may not have been a regular part of the equestrian hierarchy. Perhaps it was special for Macedo”. Zob. także H.-G. Pflaum, *Abrégé des procurateurs équestres. D'après l'article paru en allemande dans l'Encyclopedie classique (Pauly-Wissowa)*, Paris 1974, s. 9–10. Być może kompetencje *procurator a voluptatibus* przejął później (za Marka Aureliusza lub Kommodusa) *procurator munerum* (CIL VI 8498). Ostatecznie za rządów Septymiusza Sewera za organizowanie uroczystości odpowiadał już *praefectus Urbi*. Zob. D. 1, 12, 1, 12: *Quies quoque popularium et disciplina spectaculorum ad praefecti urbi curam pertinere videtur*. Zob. A. Chastagnol, *La préfecture Urbaine à Rome sous le Bas-Empire*, Paris 1960, s. 279–283.

i wyzwoleńcy cesarscy⁶¹. Tymczasowe powołanie „specjalnego” prokuratora mogło mieć charakter nadzwyczajny, nie musiało zatem podlegać żadnym „formalnym” regułom ekwickiej administracji prokuratorskiej, jeśli te w ogóle istniały⁶². Tym samym cesarz mógł podjąć decyzję o nominacji, nie zważając na status społeczny urzędnika. W każdym razie nie znajduję argumentów na poparcie hipotezy, że Paeana był jedynie asystentem prokuratora ekwickiego w ramach „nierównej kolegalności”.

Przedostatnim urzędem prokuratorskim sprawowanym przez Paeana był *procurator hereditatium*. Za panowania Hadriana urząd ten stanowił już wysokiej rangi samodzielne ekwickie stanowisko prokuratorskie w randze *ducenarius*⁶³. Wcześniej natomiast zarówno wyzwoleńcy, jak i ekwicy łączyli tę funkcję z dodatkowym zakresem zadań. Za panowania Nerona wyzwoleńiec L. Domitius Lemnus wykonywał funkcję – *proc. patrimonii et hereditatium*⁶⁴. Z kolei w 69 roku Witeliusz nominował ekwitę Sex. Caesiusa Propertianusa na urząd *proc. a patrimonio et hereditatibus*⁶⁵. Samodzielny już urząd odpowiedzialny za *hereditates* za panowania Flawiuszy sprawował wyzwoleńiec T. Flavius Delphicus⁶⁶, natomiast za rządów Trajana (lub na początku panowania Hadriana) ekwita T. Haterius Nepos łączył różne zadania jako *proc. hereditatium et a censibus*. Od panowania Hadriana już tylko ekwicy urzędnicy (w randze *ducenarii*) obejmowali stanowisko w Rzymie, którego zakres kompetencyjny koncentrował się niemal wyłącz-

⁶¹ CIL VI 252; CIL VI 8564 = 33734; CIL VI 8619.

⁶² Ostatnio Richard Duncan-Jones, polemizując z ustaleniami Pflauma, pisał o „braku standaryzacji” w przypadku karier ekwickich. Zob. R. Duncan-Jones, *Power and Privilege in Roman Society*, Cambridge 2016, s. 106–107. Por. S. Demougin, *Considérations sur l'avancement dans les carrières procuratoriennes équestres*, [w:] *Administration, prosopography and appointment policies in the Roman Empire*, red. L. de Blois, Amsterdam 2001, s. 24–34; K. Kłodziński, *The Careers of Equestrian a rationibus: the Issue of 'Specialism'*, „Palamedes. A Journal of Ancient History” 2016, t. 11, s. 122, przyp. 17.

⁶³ H.-G. Pflaum, *Abrégé des procureurs équestres*, Paris 1974, s. 20.

⁶⁴ P.R.C. Weaver, *ILS. 1489, 1490 and Domitius Lemnus*, „Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte” 1965, t. 14, s. 509–512.

⁶⁵ CIL XI 5028 = ILS 1447.

⁶⁶ AE 1888, 130. Niewykluczone, że tę samą funkcję za panowania Flawiuszy pełnił także wyzwoleńiec Martialis Atticianus, CIL VI 8515 oraz (T. Flavius) Respectus, CIL VI 8433.

nie na *hereditates*⁶⁷. Jakiego rodzaju funkcję za panowania Hadriana pełnił zatem Ulpius Paean? Czy był on, tak jak chce Weaver, „the subordinate of an equestrian colleague”?⁶⁸

„Nierówną kolegialność” *procuratores hereditatium* miałyby potwierdzać przywołane przez Weavera zwroty w konstytucjach cesarskich z końca II wieku, określające tych urzędników w formie mnogiej (*procuratoribus*)⁶⁹. Przenoszenie realiów administracyjnych na czasy kilkudziesiąt lat wcześniejsze jest jednak ahistoryczne i wydaje się słabym argumentem. Ponadto sam zwrot zaczerpnięty z późnoantycznych źródeł jurystycznych mógł być terminem retorycznym (odnoszącym się do prokuratorów sprawujących tę funkcję jeden po drugim) i nie musi wcale dowodzić równoczesnej działalności *procuratores hereditatium*. Należy ponadto zauważyć, że Paean wydaje się jedynym znanym nam wyzwolencem cesarskim z okresu od panowania Hadriana, który posiadał właśnie tytuł *proc. hereditatium*⁷⁰. Gdyby istniała większa liczba potwierdzonych *liberti Augusti* z tytułem *proc. hereditatium* z tego okresu, a stanowisko to było sprawowane w Rzymie, można by wówczas postawić hipotezę o funkcjonowaniu „nierównej kolegialności” w przypadku tego prokuratorowskiego urzędu. Tymczasem autonomiczni (bez ekwickiego przełożonego) *liberti Augusti* z tytułem *procurator hereditatium*

⁶⁷ H.-G. Pflaum, *Les carriers procuratoriennes*, t. 3, s. 1025–1026. Pewne kontrowersje wiążą się z połączonymi funkcjami pełnionymi przez ekwitę Valeriusa Eudaemona (H.-G. Pflaum, *Les carriers procuratoriennes*, t. 1, s. 264–271, nr 110) – *proc. hereditatium et proc. provinciae Asiae*, CIL III 431. Zdaniem Pflauma ten „specjalista finansier” towarzyszył cesarzowi Hadrianowi w podróży na Wschód w 129 r. i prawdopodobnie wówczas otrzymał nominację na prokuratora Azji. Zob. H.-G. Pflaum, *Les carriers procuratoriennes*, t. 1, s. 270.

⁶⁸ Gdyby tak nie było, sprawowanie przez wyzwolenców cesarskiego tego urzędu świadczyłoby o spadku znaczenia *proc. hereditatium* za rządów Hadriana (P.R.C. Weaver, *Two Freedman Careers...*, s. 147), a to należy raczej wykluczyć.

⁶⁹ D. 49, 14, 32; C. Iust. 7, 54, 1. Zob. P.R.C. Weaver, *Two Freedman Careers...*, s. 147, przyp. 17.

⁷⁰ Rekonstrukcja jednego z urzędów sprawowanych przez M. Aureliusza Aug. lib. jako *proc(urator) h[ereditatium]* jest czysto hipotetyczna i, podobnie jak datowanie (panowanie Marka Aureliusza lub Kommodusa) samej inskrypcji (CIL XIII 1800), nie jest pewna. Zob. P.R.C. Weaver, *Familia Caesaris...*, s. 253; G. Boulvert, *Domestique et fonctionnaire...*, s. 123, przyp. 72.

działali wcześniej, tj. za rządów Flawiuszy: T. Flavius Delphicus (AE 1888, 130; AE 2007, 326), (T. Flavius?) Respectus (CIL VI 8433) oraz Martialis Atticianus (CIL VI 8515; AE 2012, 186).

Nie można zatem wykluczyć, że za rządów Hadriana Paean był kierownikiem w tym urzędzie prokuratorskim, nie zaś asystentem ekwickiego prokuratora. Wprawdzie od rządów Hadriana *proc. hereditatium* stał się stanowiskiem regularnie piastowanym przez ekwitów (od panowania Hadriana mamy potwierdzonych piętnastu takich urzędników)⁷¹, jednak przykłady łączenia tego urzędu (od Nerona do Hadriana) z innymi (*a patri-
moni, a censibus, proc. Asiae*) i jego zamiennego sprawowania przez wyzwoleńców oraz ekwitów dowodzą, że przez długi czas status administracyjny *procurator hereditatium* podlegał pewnym zmianom i za panowania Hadriana (jeszcze na początku jego rządów?) nie był w pełni ukształtowany⁷². Hadrian, tak jak wcześniej Neron czy któryś władca z dynastii Flawiuszy, na pewien czas mógł mianować swojego zaufanego funkcjonariusza prokuratorem *hereditatium*, by ostatecznie powierzyć mu najważniejszy urząd pałacowy – *procurator castrensis*. Objęcie tego ostatniego urzędu świadczy o tym, że Paean cieszył się dużym zaufaniem władcy.

Wyzwoleniec cesarski Ulpius Paean prawdopodobnie sprawował wszystkie prokuratury samodzielnie (bez ekwickiego zwierzchnika). Chcąc uporządkować te funkcje i określić ich status, można by stwierdzić, że sprawowane przez Paeaną dwie prokuratury (*Alexandriae (usiacus), castrensis*) to w czasach Hadriana stanowiska typowo wyzwolenicze, a dwie inne (*voluptatis, hereditatium*) to funkcje wykonywane zarówno przez wyzwoleńców, jak i ekwitów, choć za rządów Hadriana *procurator hereditatium* – jak można sądzić – należał już do regularnej, ekwickiej drogi awansu. Ścisły podział prokuratur na wyzwolenicze, ekwickie oraz te, które początkowo były sprawowane przez *liberti Augusti*, a później już tylko przez *equites*, choć utrwalony

⁷¹ H.-G. Pflaum, *Les carriers procuratoriennes...*, t. 3, s. 1025–1026.

⁷² We współczesnej literaturze coraz rzadziej przedstawia się Hadriana jako cesarza, który przeprowadził gruntowną reformę „ekwicką”, polegającą na przekazaniu szeregu urzędów prokuratorskich ekwitom z rąk wyzwoleńców i utworzeniu nowych, obsadzanych już tylko ekwitami. Zob. np. G. Alföldy, *Ein römischer Ritter aus Cossura (Pantelleria)*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik” 2005, t. 151, s. 205; J. Fündling, *Kommentar zur Vita Hadriani der Historia Augusta*, t. 2, Bonn 2006, s. 984.

w historiografii zwłaszcza za sprawą prac Pflauma i Weavera, wydaje się jednak nieostry. Dowodzi tego nie tylko kariera Paeana, samodzielnego *procurator hereditatium*, ale także przykład Aurelius(?) Saturninusa, który w czasach Septymiusza Sewera został pierwszym wyzwolenczym *procurator Asturiae et Callaeciae*, choć od czasów Wespazjana urząd ten był regularnie piastowany przez ekwitów. Jest zatem prawdopodobne, że w II wieku wyzwolenci cesarscy nie tylko obejmowali funkcje asystentów ekwickich prokuratorów w ramach „nierównej kolegalności”, lecz również niekiedy (tymczasowo?) ich zastępowali i sprawowali „ekwickie” prokuratury samodzielnie, czego niektórzy badacze administracji rzymskiej wcale nie wykluczają⁷³.

Współcześni historycy dość chętnie, nie mając na to dowodów, sprowadzają działalność wielu wyzwolenców-prokuratorów do roli asystentów ekwitów⁷⁴. Zdaniem Pflauma, Boulverta i Weavera kariery wyzwolenców prokuratorów i ekwitów prokuratorów były wyraźnie oddzielone, a wyzwoleniec, nawet jeśli posiadał tę samą tytułaturę co ekwita, musiał być jedynie „auxiliary procurator”. To prawda, że „nierówne” pary prokuratorów istniały już za rządów Domicjana⁷⁵, a nawet wcześniej, być może już za panowania Klaudiusza. Ich istnienie jest także poświadczane za rządów Trajana, Hadriana i później (np. administracja domen cesarskich w Afryce Prokonsularnej oraz administracja prokuratorowska w wielu prowincjach).

---

⁷³ P. Eich, *Zur Metamorphose des politischen Systems in der römischen Kaiserzeit. Die Entstehung einer „personalen Bürokratie” in langen Jahrhundert*, Berlin 2005, s. 313, przyp. 2 „Zu bedenken ist auch, daß eine temporäre Besetzung eigentlich ritterlicher Posten mit *liberti* nicht sicher ausgeschlossen werden kann”.

⁷⁴ G.P. Burton, *procurator*, [w:] *The Oxford Companion to Classical Civilization*, red. S. Hornblower, A. Spawforth, Oxford 2014², s. 632: „The number and the duties of the freedmen procurators are ill known; but most probably, acted as assistants to equestrian procurators”.

⁷⁵ Suet., *Dom.* 7, 3: *quaedam ex maximis officiis inter libertinos equitesque R. communicavit*. Użyty przez obeznanego ze strukturami administracji rzymskiej Swetoniusza czasownik *communicare* wzbudza pewne wątpliwości, ponieważ może on oznaczać „przyczulić” lub, jak chce Boulvert (*Esclaves et affranchis imperiaux...*, s. 253), „dołączyć” lub „udostępnić”, co mogłoby sugerować równoczesną działalność wyzwolenców i ekwity. Szerzej zob. S. Demougin, *L'ordre équestre sous Domitien...*, s. 294–296 (tam dalsza literatura). O współdziałaniu wyzwolenców cesarskich i ekwitów w administracji prokuratorowskiej zob. Plinius Minor, *Ep.* 10, 27–28.

Nie znaczy to jednak, że zasada ta musiała powszechnie obowiązywać w administracji finansowej, a wyzwolenicy byli kategorycznie wykluczeni z samodzielnego sprawowania prokuratur ekwickich⁷⁶. Wspomniani badacze, choć podkreślali różnice w statusie i pozycji prawnej między wyzwolencami a ekwitami i nieprzekraczalne granice ich karier, to jednak bagatelizowali wolę cesarza oraz czynnik personalny (patronat), który przy nominacjach wyzwolenców cesarskich na ważniejsze, „ekwickie” stanowiska prokuratorskie mógł odgrywać kluczową rolę i był dźwignią karier niektórych *liberti Augusti*⁷⁷. W tym przypadku chodzi o urzędy *stricte* administracyjne, głównie o charakterze finansowym, a nie stanowiska na dworze cesarskim o znaczeniu politycznym, które w II wieku dla ex-niewolników – inaczej niż za rządów cesarzy z dynastii julijsko-klaudyjskiej – były raczej niedostępne⁷⁸. Dlatego Trajan oraz Hadrian, powołując *liberti Augusti* na ważne urzędy prokuratorskie, nie łamali przecież zasad, którymi powinien kierować się „dobry władca”, kontrolujący i niedopuszczający wyzwolenców cesarskich do większych wpływów politycznych (*potentia*) i udziału w rządzeniu *res publica*⁷⁹. Cesarzom oraz ich doradcom nie chodziło wyłącznie o tworzenie coraz to nowych urzędów ekwickich czy obsadzanie już istniejących tylko ekwitami, lecz w równym stopniu o nominowanie lojalnych, a zarazem kompetentnych i posiadających doświadczenie administracyjne urzędników, a takimi niewątpliwie byli *liberti Augusti*⁸⁰. O tego rodzaju nominacjach mogły przesądzać właśnie umiejętności wyzwolenców, a także nad-

⁷⁶ A.H.M. Hirt, op. cit., s. 122, 129; R. Duncan-Jones, op. cit., s. 106–107.

⁷⁷ Fronto, *ad Marcum Caes.* 5, 52. Zob. R. Saller, *Personal Patronage under the Early Empire*, Cambridge 1982, s. 140–141.

⁷⁸ Sam Trajan, wspominając o swoim wyzwolenicu i prokuratorze (*Caesaris libertus et procurator*) Eurythmusie, podkreślał, że nie będzie on posiadał takich wpływów politycznych, jakie wcześniej posiadali wyzwolenicy. Zob. Plinius Minor, Ep. 6, 31, 9: *non ille Polyclitus est nec ego Nero*. Przypadki działalności wpływowych *liberti Augusti* za rządów Antoninów, poza czasami Kommodusa, należą do rzadkości. Zob. HA, *Marcus* 15, 2; HA, *Ver.* 9, 3–6.

⁷⁹ Tac., *Hist.* 1, 76; HA, *Pius* 6, 2; 11, 1; HA, *Pert* 13, 9; Plinius Minor, *Pan.* 88, 1–3. Zob. R. Saller, op. cit., s. 67; H. Mouritsen, *The Freedman in the Roman World*, Cambridge 2011, s. 105–106.

⁸⁰ R. Duncan-Jones, op. cit., s. 106–107.

zwyczajne okoliczności tych nominacji (np. w czasie niemożności objęcia danej funkcji przez ekwitę).

Zakres uprawnień i obowiązków wyzwolenca-prokuratora w zasadzie nie różnił się od tego, który posiadał ekwita-prokurator⁸¹. Włączenie jakiegось stanowiska do ekwickiej administracji prokuratorowskiej przez Trajana lub Hadriana nie musiało wcale zamykać wyzwolencowi drogi do objęcia tego urzędu⁸², choć, co warto podkreślić, tego rodzaju nominacje nie były częste. Jeśli były niewolnik mógł samodzielnie pełnić funkcję *proc. Frygiae* czy *proc. portus utriusque*, to równie dobrze mógł on kierować innym urzędem prokuratorowskim, np. *proc. a voluptatibus* czy *proc. hereditatium*. W II wieku nie istniała zatem formalna przeszkoda do objęcia „ważniejszego” urzędu przez wyzwolenca-prokuratora, nawet jeśli urząd ten funkcjonował już w ekwickiej administracji prokuratorowskiej. Choć oczywiście problematyka działalności urzędniczej wyzwolenców-prokuratorów wymaga dalszych badań, reinterpretacja statusu prokuratorów sprawowanych przez Saturninusa i Paeaną dowodzi, że dotychczas marginalizowana w historiografii⁸³ dawna opinia Fergus Millara, który twierdził, że zarówno ekwici, jak i wyzwolenci mogli obejmować te same kierownicze stanowiska prokuratorowskie⁸⁴, nie straciła na ważności.

---

⁸¹ R. Alston, *Aspects of Roman History 31 BC–AD 117*, London – New York 2014, s. 346: „No clear distinction can be seen between equestrian and freedmen procurators”.

⁸² Zdaniem Kasjusza Diona (53, 15, 3; 58, 19, 6) nominacje na stanowiska prokuratorowskie otrzymywali zarówno ekwici, jak i wyzwolenci, co dodatkowo potwierdza przywołana przez tego historyka nominacja Hiberusa na stanowisko prefekta Egiptu za rządów Tyberiusza. Z kolei w liście rekomendacyjnym Fronton polecał Markowi Aureliuszowi wyzwolenca cesarskiego Aridelusa właśnie na stanowisko prokuratorowskie, Fronton, *ad Marcum Caes.* 5, 52: *Petit nunc procurationem ex forma suo loco ac justo tempore*. Zob. P.R.C. Weaver, *Familia Caesaris...*, s. 268–269. Sądzę, że nie chodziło w tym przypadku o podporządkowane ekwicie stanowisko, lecz właśnie o samodzielne, wyższe rangą *procuratio*.

⁸³ C. Bruun, *Some Comments on the Status of Imperial Freedmen...*, s. 279, przyp. 36.

⁸⁴ F. Millar, (recenzja) *Les Carrières Procuratoriennes Équestres sous le Haut-Empire Romain I–III* by H.-G. Pflaum, „The Journal of Roman Studies” 1963, t. 53, s. 196.